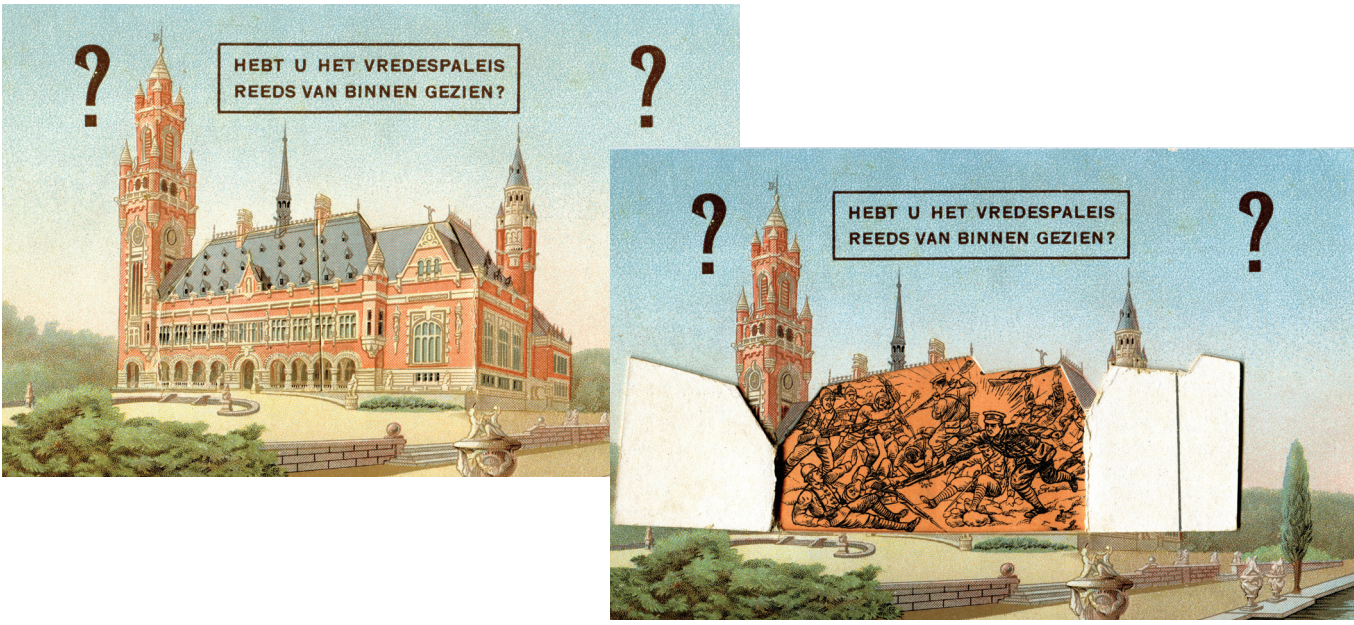

Terwijl de kanonnen op de slagvelden van de Eerste Wereldoorlog nog bulderden, begonnen de geallieerde overwinnaars in spe vanaf 1917 al met voorbereidingen voor de vredesonderhandelingen.

Een belangrijke rol was weggelegd voor de president van de Verenigde Staten Woodrow Wilson. Hij had zijn land in 1917 overgehaald tot deelname aan de oorlog door deze voor te stellen als een noodzakelijk kwaad en een ommekeer in de wereldpolitiek: *the war to end all wars* en, niet minder ambitieus, *the war to make the world safe for democracy*.⁴ Er zou een statenstelsel moeten ontstaan van democratische, soevereine staten waarvan de onderlinge betrekkingen gebaseerd waren op liberale beginselen als rechtvaardigheid, democratie, nationale zelfbeschikking voor grote en kleine landen, vrij verkeer van goederen en... respect voor het recht. In plaats van geweld en het zo gevaarlijk gebleken evenwicht van machtsblokken om conflicten op te lossen, samenwerking tussen staten op permanente basis.

Elementen uit het traditionele vooruitgangsgeloof, zoals het idee dat democratische staten vredelievend zijn en de gedachte dat kennis, het recht en internationale vrijhandel bevorderlijk zijn voor de wereldvrede, zijn hierin te herkennen.

Ruim een week voordat in de bestuurskamer van de Carnegie Stichting in het Vredespaleis te Den Haag de plechtige oprichtingsvergadering van het Internationaal Intermediair Instituut (I.I.I.) plaatsvond, had Woodrow Wilson voor het Amerikaanse Congres zijn beroemde veertien punten toegelicht die zouden moeten leiden tot deze permanente wereldvrede.⁵ Het laatste punt betrof de oprichting van een *League of Nations*: de Volkenbond, een internationaal overlegorgaan om de vrede te waarborgen.

Ook Nederland was zich naarstig aan het bezinnen op de vrede en zijn toekomstige positie in de wereld. De Nederlandse neutraliteit tijdens de Eerste Wereldoorlog, die door opeenvolgende regeringen was nagestreefd, betekende niet vanzelfsprekend dat het land afzijdig, onafhankelijk of zelfstandig was. Nederland was eerder een buffer in het machtsevenwicht tussen de grote spelers. Het lag als traditioneel doorvoerland klem tussen de oorlogvoerende landen Duitsland en het Verenigd Koninkrijk; het ontkwam aan de gruwelen van de Grote Oorlog, maar leefde wel in voortdurende angst bij die oorlog betrokken te raken. Want wat zou er bijvoorbeeld met de Nederlandse koloniën gebeuren als Nederland betrokken raakte bij de oorlog? Het zou zijn koloniën nooit zelf kunnen verdedigen. Met de Nederlandse regering vreesde het Nederlandse bedrijfsleven, vooral de handels- en scheepvaartmaatschappijen en reders, voor hun overzeese belangen. De langdurige mobilisatie

Links: schilderij van Woodrow Wilson door Edmund Charles Tarbell, omstreeks 1920; De Sumatra Post, 16 januari 1918; Algemeen Handelsblad, 20 januari 1918.

Rechts: ansichtkaart, omstreeks 1914: achter de deurtjes is het debacle van de Eerste Wereldoorlog te zien.

Pagina 6: ansichtkaart Vredespaleis, omstreeks 1918.

3. Toespraak minister van Buitenlandse Zaken jhr. mr. J. Loudon, erevoorzitter van de Raad van Bescherming, op de oprichtingsvergadering van het Internationaal Intermediair Instituut, 19 januari 1918, De Telegraaf, 20 januari 1918 (op <https://www.delpher.nl>).

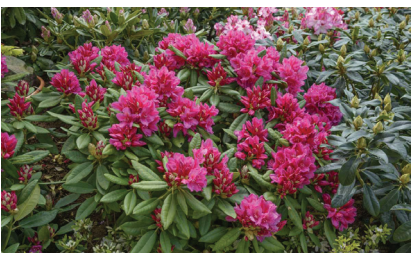
4. Toespraak president van de Verenigde Staten Woodrow Wilson tot het congres, 2 april 1917.

5. Internationaal Intermediair Instituut is de oorspronkelijke benaming van het Internationaal Juridisch Instituut (IJ).

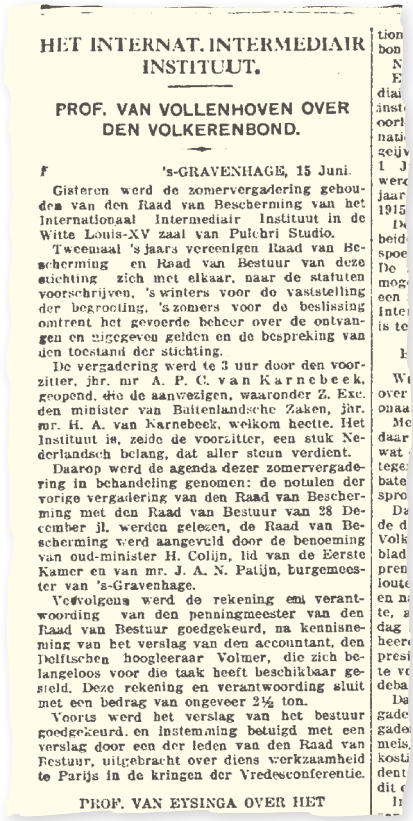
ontwrichtte de economie. Een miljoen Belgische vluchtelingen was het land binnengetrokken. Na de oorlog was er de angst om niet mee te tellen, om buitengesloten te worden van het internationale gebeuren. De angst voor het - *niet verdiende* - verwijt, dat het zich uit vrees afzijdig had gehouden en zijn hele onzijdigheids-politiek had bestaan uit “zich stil houden” zonder meer, die leidde ertoe den wensch te uiten, dat Nederland dan ook eens van zich zou doen horen, nog voor den oorlog ten einde was, liefst nu. Met (...) zulk een onbaatzuchtig initiatief (...) zou men althans het verwijt ontgaan dat de Nederlanders gaarne een mooie rol speelden, wanneer het maar geen geld kostte.⁶

De Nederlandse neutraliteit werd door de geallieerden, met name door Frankrijk, zeer negatief beoordeeld. Maar in eigen kring werd de Nederlandse neutraliteit soms juist verheven tot een hogere morele positie, waarbij voortgeborduurd werd op het gedachtegoed van de Haagse Vredesconferenties van 1899 en 1907 en het congres van Vrede door Recht van 1913.⁷ Nederland zou een ‘verheven’ taak hebben op het gebied van het volkenrecht en het denken over vrede. Den Haag immers was de zetel van het Vredespaleis en het Internationale Hof van Arbitrage. Na de oorlog werd het Permanente Hof van Internationale Justitie, een orgaan van de Volkenbond, gevestigd in het Vredespaleis. Bernard C.J. Loder, eerste president van dit Hof en raadsheer in de Hoge Raad, was betrokken bij de voorbereiding van de derde Haagse Vredesconferentie (die door het uitbreken van de oorlog overigens niet doorging); hij was pleitbezorger van de Volkenbond, lid van de Nederlandse delegatie in maart 1919 voor de bijeenkomst van neutrale staten over het ontwerp van de Volkenbond, onderdeel van de vrede van Versailles. Bernard Loder werd de eerste voorzitter van het Dagelijks Bestuur van het Internationaal Intermediair Instituut.

De ideeën die aan de Volkenbond ten grondslag lagen stonden in Nederland dus al in een traditie van denken over vrede en veiligheid, met als standplaats Den Haag. Een bekende naam in dit verband was Nobelprijswinnaar en belangrijk pionier van het Nederlandse internationaal privaatrecht (IPR) mr. T.M.C. Asser (zie kader). Andere bekenden, betrokken bij de oprichting van het I.I.I., waren de Leidse hoogleraren volkenrecht mr. C. van Vollenhoven en jhr. mr. W.J.M. Van Eysinga. Minister van Buitenlandse Zaken jhr. dr. J. Loudon was erevoorzitter van de Raad van Bescherming van het Internationaal Intermediair Instituut. In één adem werden deze namen soms genoemd met de illustere voorvader Hugo de Groot, grondlegger van het moderne volkenrecht en daardoor mede aan de basis staand van het IPR. mr. H.C. Dresselhuys, secretaris van de Raad van Bescherming van het I.I.I., was lid van de Tweede Kamer en voormalig voorzitter van de Nederlandsche Anti-Oorlog Raad (NAOR). Naast het Vredespaleis op de Carnegielaan staat nog een gedenkteken voor deze politicus, Volken-

Van boven naar beneden: Van Oordt, Van Vollenhoven en Van Eysinga; mr. dr. Bernard C.J. Loder; mr. H.C. Dresselhuys; rhododendron 'H.C. Dresselhuys'.

Van boven naar beneden: Andrew Carnegie bij de opening van het Vredespaleis, 1913, fragment uit de film; De Telegraaf 16 juni 1919.

bondaanhanger en vredesactivist. Het werd een jaar na zijn overlijden opgericht na een inzamelingsactie, onder prominenten uit kringen van politiek, bedrijfsleven en de vredesbeweging. Op de gecombineerde jaarlijkse zomervergadering van de Raad van Bescherming en de Raad van Bestuur van het Internationaal Intermediair Instituut van 16 juni 1919 in de Louis-XV zaal van Pulchri Studio te Den Haag, sprak professor Van Vollenhoven zijn teleurstelling uit dat de Volkenbond Genève als domicilie had gekregen. Maar hij voegde daaraan toe dat in de toekomst het Haagsche werk moet wezen (...) het scheppen van een internationale geest, het gieten van dien “International Mind” in de vorm van de Volkerenbond. De uitnodigingen voor deze vergaderingen – die plegen iets meer te zijn dan droge statutaire noodzakelijkheden. Zoowel voor thee na afloop als voor geestelijke versnaperingen wordt gezorgd en die verzorgdheid van een overigens gewone bijeenkomst geeft aan het geheel iets aantrekkelijks – werden gedrukt op geschept papier en daags na de vergadering volgde in de dagbladen een uitgebreid verslag.⁸

6. Brief C.Th. Krabbe, secretaris I.I.I. aan mr. dr. G.A. Scheltus, referendaris van het departement van Buitenlandse Zaken, 10 juli 1918, Nationaal Archief, Den Haag, Internationaal Intermediair Instituut; Internationaal Juridisch Instituut, nummer toegang 2.19.041, inventarisnummer 3, dossier 27.
7. Op twee opeenvolgende Haagse vredesconferenties (1899 en 1907) werden afspraken gemaakt tussen deelnemende landen over geoorloofde methoden van oorlogsvoering en een systeem van (vrijwillige) arbitrage in geschillen. Tijdens de tweede conferentie werd de eerste steen gelegd voor het Vredespaleis, zetel van het Permanente Hof van Arbitrage, opgericht tijdens de eerste Haagse Vredesconferentie van 1899. De Algemeene Nederlandsche Bond Vrede door Recht organiseerde in augustus 1913 het XX-e Wereldcongres voor de Vrede in Den Haag, een week voor de officiële opening van het Vredespaleis.
8. Persbericht zomervergadering juni 1919, NL-HaNA, Int. Intermediair Instituut, 2.19.041, inventarisnummer 3, dossier 28.

Vragen en antwoorden

Het Internationaal Intermediair Instituut (I.I.I.) verbond zijn hooggestemde idealen met de veronderstelde en sinds lang internationaal gevoelde behoefte om alle wetten en regels te verzamelen en die voor iedereen toegankelijk te maken. Een soort onafhankelijk informatiebureau op juridisch gebied waar de hele wereld van mee kon profiteren. Een verzamelpunt dat in internationaal privaatrechtelijke zin, maar wellicht ook in volkenrechtelijke zin een belangrijke rol zou kunnen vervullen in de nieuwe wereldorde van na de oorlog en bij zou dragen aan begrip en samenwerking tussen landen. Tegelijkertijd werden hiermee het I.I.I. als Nederlandse organisatie, Den Haag en Nederland op de kaart gezet. Het Instituut was als het ware een *geschenk van Nederland aan de wereld*.⁹ De eerste directeur, mr. J.H. Blink, legde het basisprincipe uit aan de hand van een voorbeeld: *zoo zal bijvoorbeeld een Deen inlichtingen vragen over een stuk Spaansch verzekeringsrecht, aan welke vraag het Instituut, zoo niet een voor zijn ambtenaars bereikbaar gedrukt stuk aanstonds het antwoord geeft, voldoet met behulp van wat het van een Spaanschen correspondent verneemt*.¹⁰ Maar het veroveren van een positie als internationale juridische vraagbaak was verre van simpel: voor de Deen wist waar hij zijn informatie kon halen, moest er nog veel werk verzet worden. De geschiedenis van het I.I.I. laat een constante inspanning zien om die positie te krijgen en te houden, waarbij vooral de financiële middelen en de snel veranderende internationale verhoudingen een probleem waren.

Boven: aankomst deelnemers Tweede Haagse Vredesconferentie bij de Ridderzaal in 1907.

De wapenstilstand met Duitsland werd op 11 november 1918 getekend en het vredesverdrag werd pas de volgende zomer (onder protest) door Duitsland getekend op 28 juni 1919 te Versailles. De hooggestemde idealen waren niet echt terug te vinden in het Verdrag van Versailles dat Duitsland als agressor en verliezer zwaar liet boeten, en de Volkenbond zou later een hulpeloze reus op lemen voeten blijken toen de wereld afstevende op de Tweede Wereldoorlog. Maar vooralsnog ging het Instituut vastberaden voort op de ingeslagen weg en alle aan het I.I.I. voorgelegde vragen deinden mee op de golven van de geschiedenis: vragen over het terugkrijgen van genaast vermogen na de Russische Revolutie, over geconfisqueerde ladingen tijdens de Eerste Wereldoorlog; na de Tweede Wereldoorlog kwamen vragen over het verlies van de Duitse nationaliteit en staatloosheid; bij gastarbeiders rezen kwesties over verkeersongevallen en het internationaal huwelijksvermogensrecht, bij Vietnamese bootvluchtelingen over het ontbreken van huwelijksakten; er waren vragen met betrekking tot BOM-moeders en draagmoeders; er waren vragen over vakantiehuisjes in Frankrijk, maar evengoed over Senegalees verzekeringsrecht en milieuvervuiling in Afrika. Al deze vragen werden door het Instituut naar eer en geweten beantwoord.

Honderd jaar later...

Honderd jaar later speelt het Internationaal Juridisch Instituut (na de naamsverandering in 1934 van Intermediair naar Juridisch) nog steeds een belangrijke rol in het geven van adviezen over het IPR en de toepassing van buitenlands recht in internationale familierechtelijke en vermogensrechtelijke geschillen. Een vast baken in de huidige, moderne rechtspraktijk van advocaten, notarissen, rechters en bedrijven. Minder hoogdravend als in die beginjaren, maar nog altijd vormt de beantwoording van vragen, waarvan er inmiddels 23.200 zijn behandeld, de rugengraat van het Instituut. Daarnaast heeft het Instituut zich ook toegelegd op het geven van cursussen, het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en het schrijven van onderzoeksrapporten voor de rechtspraak en voor internationale organisaties zoals het Europees Parlement en de Commissie van de Europese Unie.

Op basis van archiefonderzoek, secundaire literatuur en interviews schetst dit jubileumboek een beeld van een eeuw Instituutsgeschiedenis en, onlosmakelijk daarmee verbonden, van de ontwikkeling van het Internationaal Privaatrecht.

9. Minister van Buitenlandse Zaken jhr. mr. J. Loudon, erevoorzitter van de Raad van Bescherming, op de oprichtingsvergadering van het Internationaal Intermediair Instituut, 19 januari 1918, De Telegraaf, 20 januari 1918.
10. Opstel mr. J.G. Blink voor prof. dr. D. Simons in het Weekblad van het Recht, maart/april 1918, NL-HaNA, Int. Intermediair Instituut, 2.19.041, inventarisnummer 1, dossier 2.